

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 6, Sayı/Issue 12, Temmuz/July 2024, ss. 473-482.

Geliş Tarihi–Received Date: 29.03.2024 Kabul Tarihi–Accepted Date: 16.05.2024

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

HÂNDMÎR'İN ESERİ KÂNÛN-İ HÜMÂYÛNÎ'DE BÂBÜRLÜ HÜKÜMDARI HÜMÂYÛN DÖNEMİNE DAİR BİLGİLER

 10.53718/gttad.1460717

 ELİF GÜLBAŞ*

ÖZ

Timur'un altıncı göbekten torunu olan Hümâyûn Padişah'ın kuzey Hindistan'da hüküm sürdüğü ilk beş yıl içerisinde yaşadığı ihtişamı ortaya koyan hayatı, tarih ilminin ana kaynaklarından Kânûn-i Hümayunî adlı esere konu olmuştur. Hümâyûn'un emri ile kaleme alınan eserde onun Hindistan hâkimiyeti öncesi döneminden de bahsedildiği görülmektedir. Bununla birlikte Hindistan'ın zenginliğiyle birleşip güçlenen sarayı ve âdetleri eserde ana unsur olarak kullanılmıştır. Söz konusu eserde saltanatı, halkına karşı tutumu, Hümâyûn'un emriyle inşa edilen yapılar, askerî alanda ve de sosyal hayatta kullanılmak üzere ortaya konan icatlar konu edilmiştir. Eserde kıtalar, şiirler, ayetler, mesneviler, beyitler yer almaktadır. Farsça kaleme alınan eserin dili oldukça süslü ifadeler içermektedir. Hümâyûn'a gazi sıfatı içeren ünvan ile başlık atılmasından sonra cülûsu, saray halkını kısımlara ayırması gibi bölümler eserde yer almaktadır. Kânûn-i Hümâyûnî, Celâlüddîn Muhammed Ekber Şah'ın talimatıyla Ebü'l Fazl el-Allâmî'ye üç cilt halinde yazdırıldığı serinin son cildi olan Ain-i Ekberî'ye bazı bakımlardan öncülük etmiş görünmektedir. Hümâyûn Padişah'ın sağlam temeller üzerine oturtmaya çalıştığı saray âdetleri, adalet sistemini bu bakımdan oğlu Ekber Şah'a ve dönemine öncülük etmiş görünmektedir. Hindistan coğrafyasında yetişmeyen Hümâyûn halkını yakından tanımaya çalışarak onların ihtiyaçlarına cevap verebilme noktasında oldukça istekli görünmektedir. Hümâyûn tebaasına sarayında yer vererek yaşadığı toplumla uyum içerisinde olma yolunu seçmiştir. Hümâyûn'un astrolojiye olan düşkünlüğü onun halkına ve sarayına karşı koyduğu kuralları dahi etkilemiş görünmektedir. Hayatının merkezine aldığı ilm-i nücum onu renk seçiminden, icraatta bulunacağı vakte kadar her alanda etkilemiştir. Yaşamı boyunca dinî unsurlara önem veren Hümâyûn sadece Sünnî inanış çerçevesinde değil Şîî mezhebinin tesirini de bünyesine katmış görünmektedir. İki mezhebi uyum içerisinde harmanlayan Hümâyûn Padişah, Hindistan'ın çok kültürlü yapısını da anlamıştır. Bu geniş bakış açısı onu anlatan esere dahi yansımıştır. Hindistan'ın ihtişamının etkisinde kalan Hümâyûn, bölgeye uygun yapılar inşa ettirmiştir. Onun emriyle kurulan şehirde yaptırdığı eşi görülmemiş saraylar ve diğer icatlar makalenin konusunu oluşturmaktadır. Tarihçiler tarafından daha çok zayıf taraflarıyla, astrolojiye olan düşkünlüğüyle bilinen Hümâyûn Padişah'ın sanata, ilme ve halkına karşı tutumu Kânûn-i Hümayunî adlı eserde ortaya konmuştur. Hümâyûn bilime önem verip bilim adamlarını desteklemiştir ki bunlardan biri de yetenekli ve eğitilmiş saray soylularından bir Timurlu tarihçisi olan Hamîdüddîn Muhammed Mîrhând'ın torunu Gıyâsüddîn Hândmîr'dir. Babası Timurlu hanedanından Ebu Said'in ikinci oğlu Sultan Mahmud'un sarayında görev yapmıştır. Hândmîr ise Hümâyûn'un babası Zâhirüddîn Muhammed Bâbü'r'ün Hindistan'a hâkim olmasının ardından onun sarayına mülâzemet etmiştir. Hândmîr'in, Hümâyûn'un iktidarının en ihtişamlı olduğu bir dönemde sarayı ve yeniliklerini konu alan Kânûn-i Hümâyûnî adlı eseri bu dönemi aydınlatması bakımından son derece önemlidir. Çalışmamızda bu eser ile verdiği bilgilerin ana mahiyeti anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hümâyûn, Hindistan, Bâbürlüler, İcraat, Kültür.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE, E-Posta: elifgulbas@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5098-7454.

HÂNDMİR'İN ESERİ KÂNÛN-İ HÛMÂYÛNÎ'DE BÂBÜRLÜ HÛKÛMDARI HÛMÂYÛN DÖNEMİNE DAİR BİLGİLER

INFORMATION ABOUT THE BABURID (MUGHAL) RULER HUMAYUN IN KHANDMIR'S WORK QANUN-I HUMAYUNI

ABSTRACT

The life of Humayun Badshah, the sixth grandson of Timur, revealing the magnificence his in the first five years of his reign in Northern India, was the subject of the work called Kanunî Humayunî, one of the main sources of history. It is seen that in the work written by the order of Humayun, his period before Indian domination is also mentioned. In addition, the palace and its customs, which were combined with the wealth of India and strengthened, were used as the main elements in the work. In the work in question, his reign, his attitude towards his people, the structures built by Humayun's order, and the inventions put forward for use in the military field and in social life are the subject of the work. The work includes stanzas, poems, verses, mesnevi and couplets. The language of the work, written in Persian, contains quite ornate expressions. After Humayun was given a title containing the adjective ghazi, sections such as his ascendancy and his division of the noble people into sections are included in the work. Qanun-i Humayuni seems to have pioneered in some respects Ain-i Akbari, the last volume of the series, which he had Abul Fazl al-Allami dictate in three volumes upon the instructions of Jalaluddin Muhammad Akbar Shah. The palace customs, which Humayun Badshah tried to establish on solid foundations, seem to have pioneered the justice system to his son Akbar Shah and his period. Humayun, who did not grow up in India, seems to be very willing to meet the needs of his people by trying to get to know them closely. He chose to be in harmony with the society he lived in by giving space to his subjects in his palace. Humayun's fondness for astrology seems to have even affected the rules he made towards his people and palace. The science of knowledge, which he focused on in his life, influenced him in every field, from his choice of color to the time he took action. Humayun, who gave importance to religious elements throughout his life, seems to have incorporated not only the Sunni belief but also the influence of the Shiite sect. Humayun Badshah, who blended the two sects in harmony, also understood the multicultural structure of India. This broad perspective is even reflected in the work that describes it. Impressed by the magnificence of India, Humayun had structures suitable for the region built. The unprecedented palaces and other inventions he built in the city founded by his order are the subject of the article. Humayun Badshah's attitude towards art, science and his people, known by historians mostly for his weak sides and his fondness for astrology, is revealed in this work. Humayun attach importance to science and supported scientists, one of whom was Gıyasuddin Khandmir, the grandson of Hamiduddin Muhammad Mirkhand, a Timurid historian from the talented and educated nobles. His father served in the palace of Sultan Mahmud, the second son of Abu Said from the Timurid dynasty. Khandmir, on the other hand, was the palace of Humayun's father, Zahiruddin Muhammad Babur, after he dominated India. Khandmir's work called Qanun-i Humayuni, which is about the palace and its innovations in a period when Humayun's power was at its most magnificent, is extremely important in terms of illuminating this period. In our study, we will try to explain of the information provided by this work.

Keywords: Humayun, India, Baburid, Effecton, Culture.

GİRİŞ

Hindistan toprakları üzerinde kurulan ve bugünkü Hint kültürel yaşamını derinden etkileyen önemli devletlerden biri de hiç şüphesiz ki Bâbürlü Devleti'dir. Timur'un torunu Zahiruddin Muhammed Bâbür, ata toprağı Türkistan'da tutunamayarak tarihi Hindistan topraklarına gelmiş ve burada dedesinin mirası üzerinde hak iddia ederek bir devlet kurmuştur (1526). Ancak Bâbür Padişah'ın¹ Hindistan hâkimiyeti 1530 yılındaki ölümüne kadar dört yıl gibi kısa bir süre sürmüş, bu kısa sürede de buranın kalkınmasına büyük katkı sağlanmıştır. Bâbür'ün kurduğu devlet 1858 yılına kadar Hint alt kıtasında devam etmiş, bu coğrafyanın her alanda gelişmesine katkı sağlamıştır. Özellikle İslamiyet'in Hint alt kıtasında yayılma hızına ivme kazandırmış, Hintlileri mimariden, bölgede konuşulan dillere kadar birçok noktada etkilemiştir. Bununla birlikte bir Timuroğlu geleneğiyle şekillenen Bâbürlü Devleti zaman içerisinde Hindistan medeniyetinden de etkilenecek yeni bir kültür ortaya koymuştur.

Bâbür'ün ölümü üzerine yerine 1508 yılında Kabil'de doğan ve o sırada 22 yaşında olan oğlu Nasirüddin Muhammed Hümâyûn geçmiştir. Hümâyûn on yıl boyunca Hint topraklarında bölgenin zenginliğini gözler önüne seren bir yaşam tarzını öne çıkararak hükmetmiştir. Ancak bu sürenin sonunda Hindistan topraklarında Bâbürlü Devleti'nden önce varlık gösteren ve bölgenin hâkim unsuru olan Afganların bakiyelerinden Şir Han Sûri'nin ustaca yönetimi ve komutanlığı sayesinde Hint coğrafyasını terk etmek zorunda kalmıştır. 1543 yılında

¹ Türkiye'de daha çok Şah olarak anılan Bâbür eseri olan *Bâbüname*'de; *Bugüne kadar Timur Bey'in evlatlarına, saltanata rağmen mirza derlerdi. Bu defa bana padişah demelerini emrettim* demiştir. Dolayısıyla biz de bu noktada çalışmamızda Bâbür Padişah demeyi tercih ettik. Bkz. Gazi Zahiruddin Muhammed Babur, *Baburnâme*, çev. Reşit Rahmeti Arat, Kabcacı Yayinevi, İstanbul 2006, s. 405.

Sind tarafından kaçarak Safevi Devleti'ne sığınmış, tabiri caiz ise 12 yıllık bir sürgün hayatından sonra Hindistan'a tekrar 1555 yılında tekrar geri dönerek yönetimine hâkim olmuştur.²

1. Muhammed Hümâyûn Padişah Gazi'nin³ Tahta Çıkması

Hümâyûn, Bâbü Padişah'ın en büyük erkek evladıdır. Annesi Mâhım Begüm'ün de etkisiyle Bâbü tarafından veliht ilan edilmiştir.⁴ Ancak Bâbü'nün, kendisinin kaleme aldığı eseri Babürname'de Hümâyûn'u bazen yetersizlikle suçladığı, bazen de görev yaptığı Bedahşan'a⁵ eleştirilerini içeren mektuplar yolladığı görülmektedir.⁶

Hümâyûn tahta çıktığı zaman babası Bâbü'nün henüz yeni kurduğu bu devlet tam anlamı ile Hindistan'da varlığını sağlam temellere dayandıramamıştı. Bu durum Hümâyûn'un dört yıl kadar Müslüman ve Hindu rakipleri ile mücadele etmesine sebep olmuştur. Bunların arasında uzun zamandır bu topraklarda yaşayan ve buraya uyum sağlayan Afganları tam olarak sindirememesi, gelecekte onlarla çetin bir mücadeleye gireceğinin de göstergesi olmuştur. Hümâyûn tahta çıkar çıkmaz hem içeride hem de dışarıda hâkimiyetini sağlamlaştırmak için mücadeleye başlamıştır. Önce isyanlarla karşılaşmıştır. Nitekim Bâbürlülerden önce Hindistan'a hükmeden Lüdfi Afganlarının Bengal'e sığınmış grubunun başında bulunan Mahmud Lüdfi'nin Afganların desteğini alarak sürekli isyan etmesi,⁷ karşılaştığı ilk mücadele olmuştur. Diğer taraftan Gücerat'ta hüküm süren Bahadur Şah'ın da ülkesine yeni topraklar katarak hakimiyet alanını genişletme çabası içerisine girmesi, sorunları beraberinde getirmiştir.⁸ Afganların Sûr hanedanına mensup Şir Han ise bir taraftan Hümâyûn'a karşı cephe almaya başlamış diğer taraftan da yürüttüğü siyasetle sessiz kalmayı tercih ettiğini ima etmeye çalışmıştır.⁹ Bu sırada Hümâyûn'un baba bir kardeşi Kamran Mirza Kabil, Kandahar ve Lahor taraflarına hükmediyor, kardeşi Askerî Mirza¹⁰ da ona destek veriyordu. Diğer kardeşi Hindal Mirza ise bu sırada henüz çocuk yaşta idi. Bunun dışında Hüseyin Baykara'nın torunu Muhammed Zaman Mirza ve oğulları, Bâbü'nün kardeşi Nâsır Mirza'nın oğlu Yadigâr Nâsır Mirza da Hümâyûn'a karşı isyan hareketi içerisine girme noktasında istekli davranıyorlardı.¹¹ Bütün bu isyan ve mücadelelere rağmen Hümâyûn, kısa süre içerisinde Hindistan'da güçlü denebilecek bir yönetim oluşturmayı başarmıştır. Bununla birlikte bu dönemde askerî ve siyasi başarılarının, bir taraftan da yaşadığı iktisadî hayatın tarihte iz bırakmasını istemiş ve bu amaçla Bâbürlü sarayında görev yapan, âlim ve idarecilerin yetiştiği bir aileye mensup olan Hândmîr'i kendi dönemini yazması için görevlendirmiştir. Hândmîr 1534-1535 yılları arasında yazdığı eserinde Hümâyûn'un saray adetleri ve yaşam tarzını anlatarak menkıbelere de yer vermiştir.¹²

Hândmîr'in kaleme aldığı Kânûn-i Hümâyûnî adlı eserin bilinen tek nüshası Asiatic Society of Bengal'dedir. Eser Henry Elliot'un özel hocası Sadasukh Lai tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir. 1940 yılında M. Hidayat Hosain tarafından düzenlenen eserin basımı Farsça ve İngilizce çevirisi ile birlikte yapılmıştır. H. M. Elliot ve John Dowson tarafından yazılan Hindistan Tarihi adlı eserde çevirinin bazı kısımları yer almıştır. Eserin bir nüshasının British Müzesi'nde bir diğer nüshasının ise St. Petersburg'daki Doğu Dilleri Enstitüsü'nde (Institute of Oriental Languages) olduğu düşünülmektedir.¹³

Hümâyûn hâkimiyetinin ilk döneminde başarılı olsa da Afganlara yenilip İran'a gitmesi, tarihte kendisinin babası ve oğlu ile karşılaştırıldığında daha güçsüz bir hükümdar olarak var olmasına sebep olmuştur. Nitekim Bâbürlülerin ikinci hükümdarı olarak babası Bâbü ve oğlu Ekber kadar askerî ve siyasi alanda güçlü olmadığı anlaşılmaktadır ve bu şekilde görülmediği için de tarihçilerin ilgisine çok fazla mazhar olamamıştır. Bununla birlikte Hümâyûn *yenik, zayıf* taraflarının yanında yeni geldiği Hindistan coğrafyasına uygun icatların yaratımında bilim adamlarına destek çıkması ile de tanınmıştır.

2. Hümâyûn'un Karakteri ve Yönetim Anlayışı

Hümâyûn, tarihçiler tarafından fazla ilgi görmeyen, iki başarılı hükümdarın arasında zaaflarıyla dikkat çeken yenik bir padişah olarak düşünülebilir. Onun kişilik özelliklerine baktığımızda bir şeylere *bağımlı* olma durumu hemen göze çarpmaktadır. Bu düşkünlük bir kadına, bir şeyhe ya da afyona bağımlılık şeklinde ortaya

² Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, C. 2, TTK, Ankara 1987, s. 52,55.

³ Hândmîr eserinde Hümâyûn'u bu şekilde adlandırmıştır. Bkz. Khwandamir, *Qanun-i-Humayuni*, Translated with notes Bains Prasad, D. Sr., F.R.A.S.B., F.N.I., F.R.S.E., The Royal Asiatic Society of Bengal, Calcutta 1940, s. 12.

⁴ Gülbeden Begüm, *Hümâyunnâme*, çev. Abdürreb Yelgar, TTK, Ankara 1987, s. 134-135.

⁵ Bugün Afganistan topraklarında yer alan Bedahşan, Afgan Türkistan'ı olarak da bilinmektedir. Bâbü döneminde ele geçirilen bölge muhtemelen Türkistan'dan Hindistan'a açılan bir koridor niteliği taşımaktaydı.

⁶ Babur, *age*, s. 577.

⁷ Enver Konukçu, "Hümâyûn", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul 1998, s. 481.

⁸ Enver Konukçu, "Bahadır Şah Gücerâtî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, s. 457.

⁹ Bayur, *age*, s. 37.

¹⁰ Kamran Mirza ile Askerî Mirza ana-baba bir kardeşti.

¹¹ Bayur, *age*, s. 35.

¹² İsmail Aka, "Hândmîr", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul 1997, s. 552.

¹³ Khwandamir, *age*, s. vi.

HÂNDMİR'İN ESERİ KÂNÛN-İ HÜMÂYÛNÎ'DE BÂBÜRLÜ HÜKÜMDARI HÜMÂYÛN DÖNEMİNE DAİR BİLGİLER

çıkılmaktadır. Fakat bu bağımlılığın en müthiş olanı astrolojiye olan düşkünlüğüdür. Yaşamını gökteki gezegenlerin konumuna göre belirleyen Hümâyûn, bu konuyu hayatının merkezine oturtmuştur. Ayrıca yönetimde de astrolojiye bağlı kararlar alabilecek kadar bu ilme güvenmiştir.

Hümâyûn'un hükümlerlik dönemini üç ana bölüme ayırmak onu ve dönemini anlamak açısından önem taşımaktadır. Tahta çıkmasından sonraki on yılı başarılarının yoğunlukta olduğu dönemdir ki bu Hümâyûn'un hâkimiyet döneminin birinci kısmını oluşturmaktadır. Bu dönem saray âdetleri, alışkanlıkları ve Bâbürlü Devleti geleneklerinin temelini ortaya çıkmasında önemli bir evreyi oluşturmaktadır. İkinci dönem Hümâyûn'un Safevi Devleti'ne sığındığı dönemdir. Üçüncü dönem ise Hindistan'ı tekrar ele geçirip kısa süre sonra da vefat ettiği dönemdir.

Hândmîr'in, Hümâyûn'un sarayını ayrıntılarıyla anlattığı eseri dönem için oldukça önemli bir ana kaynaktır. Eserde Hümâyûn'un karakteri, saltanatı ve saray âdetleri hakkında oldukça geniş bilgiler aktarılmaktadır. Bu bilgilerden ilk dikkat çeken fala olan ilgisidir. O dönemde Hümâyûn hayatını astrolojiye göre belirleyerek yaşamaktadır. Hatta Seydi Ali Reis'in¹⁴ aktardığına göre, ölümünün ardından padişahın vefat ettiğini halka duyurmak istemeyen beyleri *saat iyi değildir* diyerek padişahın ölümünü dahi bu şekilde gizlemişlerdir. Hükümdarın alışkanlıklarını bilen halk da bu durum karşısında şaşkınlıktır.¹⁵

Hümâyûn'un henüz Kabil tarafındayken kendisine büyük önem verdiği Mevlâna Mesihuddin Ruhullah ile yaşadığı bir hadise onun yaşam biçimini gözler önüne sermektedir. At üstünde bulunan Hümâyûn, Mesihuddin Ruhullah'a yoldan geçecek ilk üç kişinin isimlerini soracaklarını yani onların isimleriyle fal açacaklarını söylemiştir. Bu isimlere göre de devlet yönetimini şekillendirmeyi planlamıştır. Mesihuddin Ruhullah bir kişinin adının yeterli olabileceğini belirtmişse de Hümâyûn'u ikna edememiş ve son kararı Hümâyûn vermiştir. Bir süre sonra ileriden ihtiyar bir adamın geldiğini fark etmişler ve gelenin isminin Murad Hâce olduğunu öğrenmişlerdir. İkinci kişi bir eşeğin sırtında kum taşıyan Devlet Hâce isminde biri olmuştur. Bunun üzerine Hümâyûn *üçüncü kişinin adı Saadet Hâce olursa (yönetimde) yıldızım parlayacak* demiştir. Gelen son kişinin adı da Saadet Hâce çıkmıştır.¹⁶ Bundan sonra Hümâyûn yönetimi altında bulunan toplumu üç gruba ayırmıştır. *Devlet Ehli* adını verdiği birinci grubu hanedan üyeleri, beyleri, vezirleri ve askerleri temsil etmiştir. Hümâyûn'a göre bu grup kendisine destek vermezse yönetimde kalamayacaktır.¹⁷ Bu konuda son derece haklı olduğu görülen Hümâyûn ileride kardeşleri ve yakın beyleri tarafından yalnız bırakıldığı için Hindistan'ı terk etmek zorunda kalacaktır. İkinci tabakayı meydana getiren *Saadet Ehli*, şeyhler, seyitler, din önderleri, kadılar, âlimler, şairlerden oluşmaktadır. Son tabakayı ise *Murad Ehli* olarak tanımlayıp bu gruba iyi insanları, yetenekli çalgıcıları, yakışıklı gençleri layık görmüştür.¹⁸

Yukarıda anlatılan olay Tabakat-ı Ekberî adlı eserde biraz daha farklı aktarılmaktadır. Şöyle ki; olay, Hümâyûn'un Hindistan'ı tekrar ele geçirmek için hazırlık yaptığı dönemde, Türklerin savaşta başarı olmalarını sağlayan geleneklerinden biri olan avda bulunduğu sırada yaşanmıştır. Olayın anlatılış biçimi aynıdır, sadece açılan fal Hümâyûn'un Hindistan'ı tekrar alıp alamayacağı üzerine niyet edilip gerçekleştirilmiştir.¹⁹

3. Hümâyûn'un Sarayındaki Âdetler

Hümâyûn başa geçtikten sonra Kalincar Kalesi'ni almış, Afganları ise püskürtmeyi başarmıştır. Böylelikle hem Hindu hem de Müslüman yöneticilere karşı üstünlüğü ele geçirdiğini kanıtlamıştır.²⁰

Dinpenah²¹ şehrinin kuruluşuna 1533 yılının temmuz ayında Hümâyûn'un emriyle başlanılmıştır. Hümâyûn'un sarayında din baskısı ve haksızlıkların olmadığı bir yönetim biçimi mevcuttu. Bu sebeple Şiî Safevi Devleti ve Sünnî Osmanlı Devleti'nden gelenlerin sarayda yer aldığını bilmekteyiz. Hükümdarın ihtişamını ortaya koyan bu şehir ve yapılar Gürkanîlerin²² ihtişamını Hindistan'da ortaya koyan bildiğimiz ilk yapılardır diyebiliriz.²³

Devlet yönetimini fal açtırarak belirleyen Hümâyûn bundan sonra oluşturduğu sınıflar için görüşme meclisleri hazırlamıştır. Bu meşveret günleri yine gezegenlerin konumları hesaplanarak kararlaştırılmıştır. Cumartesi Satürn (Zuhâl), perşembe Jüpiter (Muşteri) gezegenlerine aittir. Bu gezegenler Saadet Ehli'ni temsil

¹⁴ Galatalı Seydi Ali Reis, Mısır kaptanlığı yaptığı dönemde güney Arabistan'da bulunduğu sırada fırtınaya yakalanarak donanmasıyla Hint sahillerine kadar sürüklenmiştir. Daha sonra kara yoluyla tekrar Osmanlı devleti topraklarına ulaşmıştır.

¹⁵ Seydi Ali Reis, *Mir'at'atü'l Memâlik*, haz. Mehmet Kiremit, TTK, Ankara 1999, s. 121.

¹⁶ Khwandmir, *age*, s. 33.

¹⁷ Khwandmir *age*, s. 33-36.

¹⁸ Khwandmir, *age*, s. 26; Khorshah b. Qubad al-Hossainî, *Tarih-i Qudbî*, Murattab Dr. Syed Mojahid Hussain, Jamia Millia Islamia Nei Dehli, Vol. V, Dehli 1965, s. 645.

¹⁹ Hâce Nizamuddin Ahmed, *Tabakat-ı Ekberî*, çev. Muhammad Eyub Qadri, Urdu Science Board, Lahore 1990, s. 106-107.

²⁰ S. K. Banerji, *Humayun Badshah*, Oxford University Press, Calcutta, 1938, s. 58.

²¹ *Dinin sığınağı*, *inancın sığınağı* gibi anlamlara gelen ve Delhi'de kurulmuş olan bir şehirdir.

²² Timuroğullarına atfedilen ifadelerden biridir.

²³ Banerji, *age*, s. 62-63.

ettiğinden onlara ayrılmıştır. Pazar Güneş'i, salı gününün ise Mars'ı (Merih) temsil ettiği düşünülmüştür. Bu günler de Devlet Ehli'ne ayrılmıştır. Çarşamba Merkür (Atarod), pazartesi Ay'a aittir. Gençler ay gibi güzel oldukları için bu günler Murad Ehli'ne verilmiştir. Cuma günleri ise ibadet günüdür. Meşveret için görüşme saati de davulcunun davulunu çalması ve ateşli silahların ateşlenmesiyle haber verilmiştir.²⁴

Hümâyûn'un bir diğer özelliği ok düzenini icat etmesi olmuştur. Üç altın okun her biri Saadet, Devlet ve Murad ehlini temsil etmektedir. Bu üç oku üçe bölen Hümâyûn, yukarıda bahsedilen gruplardan herhangi birinden olan, saltanata göz dikmiş kişinin öldürüleceğine dair bir gözdağı vermiştir. Oluşturulan bu grupların sorumluluğu üç kişiye verilmiştir. Buna göre Mevlana Muhiddîn Ferğari, Saadet Ehli'nden, Şecâüddin Emir Hindu Bey, Devlet Ehli'nden, Emir Üveys Muhammed, Murad Ehli'nden sorumlu beyler olmuşlardır.²⁵

Hümâyûn, 12 sayısını çok önemsemiş, dünyanın yaratıldığından beri bu sayının önemini değişmediğini düşünmüştür. Din ve devlet işleri de bu sayının içerisinde yer almıştır. Gece ve gündüzün 12 saat olması, mevsimlerin de 12 aydan oluşması onun için bir kanıt niteliği taşımıştır. Hümâyûn, Tövbe süresi, 36. ayete işaret ederek Tanrı'nın da bu sayıyı kutsadığına inanmıştır. Hz. Musa'nın 12 oğlunun olması, İslam'ın şartı olan kelime-i şehadetin de 12 sözcükten oluşması Hümâyûn için bir diğer kanıt niteliği oluşturmuştur.²⁶

Hümâyûn'un öteden beri Şî mezhebine ilgisi olduğu, İran'a göçe mecburiyetinden çok önce bu inancın onun içinde var olduğu, Hândmîr'in eserinden anlaşılmaktadır. Aynı bilgi 1565 senesinde yazılan Tarih-i Kutbî adlı eserde de kaydedilmiştir. Buna göre Hümâyûn, on iki sayısının kutlu bir sayı olmasında, Şî mezhebindeki On iki İmam'ın, sayıları itibarıyla bir gösterge niteliği olduğuna inanmıştır.²⁷

Matematik ilminde emsalsiz olan Hümâyûn,²⁸ 12 sayısının kerametini inanarak halkını ve kendini bu sayının içerisine dahil edip onları sınıflandırmış, bu sayının her bir basamağını altın ayarı olarak belirlemiştir. On ikinci sayı en yüksek ayarı temsil ettiğinden ve hükümdara kimse denk olmadığından Hümâyûn'un kendisi bu sayıyı temsil etmiştir. On birinci ayar hanedan üyelerini, onuncu ayar ulema, bilim insanları, seyitleri, dokuzuncu ayar emirleri, sekizinci ayar İçkiyanları,²⁹ yedinci ayar orta dereceli İçkiyanları, altıncı ayar boy beylerini ve beyleri, beşinci ayar güzel gençleri, dördüncü ayar veznedarları, üçüncü ayar gençleri, ikinci ayar öğretmen ve öğrencileri, birinci ayar ise güvenliği sağlayan insanları temsil etmiştir.³⁰ Hümâyûn doğum günlerinde tartılarak ağırlığınca altını değer verdiği halkına dağıtmayı da âdet edinmiştir.³¹

Hümâyûn devlet yönetimini ateş, su, toprak, hava olmak üzere dört unsura ayırmıştır. Ateş grubunda silahlar yer almış ve bu işlere vezir Hacı Amidülmelik atanmıştır. Mutfak, ahır ve nallama gibi işlere bakan grup hava olmuş ve vezir Hacı Lülfullah bu göreve tayin edilmiştir. Toprak grubunda ziraat, imarethaneler ve devlete dâhil olan topraklar bir araya getirilmiştir. Bu bölümün sorumluluğu vezir Hacı Celaluddin Mirza Beg'e verilmiştir. Devlet işlerinde görev yapanların da kontrolünün sağlanması için vezirlerin de veziri olmuştur. Hândmîr'in eserinin yazıldığı dönemde bu görevde Emir Üveys Muhammed vardır.³²

Hümâyûn 1533 yılında Delhi'de Dinpenah şehrinin inşa edilmesi için emir vermiştir. Şehirde bulunan kapılardan biri de Hümâyûn'un adıyla anılmaktaydı. Ayrıca bugün Hümâyûn'un türbesinin yakınında bulunan Şir Mandal olarak anılan kısım bir gözlemeviydi. Burası Ab-ı Cun³³ adındaki nehrin kıyısında kurulmuş bir rasathaneydi.³⁴

Soyuyla gurur duyan Hümâyûn, ihtişamını, ülkesinin zenginliğini ortaya koymak için Agra'yı yedi renkli atlas, skarlet (scarlet) ve Avrupa kumaşlarıyla süslettirmiştir. Ünlü sanatçılar, mühendisler Agra'da inanılmaz eserler ortaya koymuşlardır. Bilindiği gibi Hümâyûn eğlenceye düşkün biriydi. Samanyoluna benzettiği bir eğlence mekânı bile yaptırmıştır. İç içe geçen daireleri gezegenlerle ilişkilendirmiş, ana renklerle onları tanımlamıştır.³⁵ Ferište'nin³⁶ kaydettiğine göre Hümâyûn, elementleri ve atmosferin tabakalarını açıklayan ve de dünyayı küre biçiminde tasvir eden bir harita çizmiştir. Bu haritada her kısım uygun renge boyanmıştır. Atmosferin tabakalarına ait olan yıldızları da bu haritaya eklemiştir. Bu şekilde haftanın her günü için bir meclis tertip ettirmiştir. Birinci mahfil yani meclis Ay'a aittir. O gün elçiler ve misafirler toplanmıştır. İkinci meclis

²⁴ Khawandmir, *age*, s. 36-38.

²⁵ Khawandmir, *age*, s. 39-41.

²⁶ Khawandmir, *age*, s. 40-43, 45-47.

²⁷ Khawandmir, *age*, s. 47; Khorshah b. Qubad al-Hossainî, *age*, s. 650.

²⁸ Khwaja Nizamuddin Ahmad, *age*, s. 140.

²⁹ Kelimenin tam anlamını bulamadık fakat anlamı *yüksek vergi memur* olabilir.

³⁰ Khawandmir, *age*, s. 43-44; Khorshah b. Qubad al-Hossainî, *age*, s. 649-650.

³¹ Ruby Lal, *Domesticity and Power in the Early Mughal World*, Cambridge University Press, New York 2005, s. 92; Khawandmir, *age*, s. 102.

³² Khawandmir, *age*, s. 47-50.

³³ Adı Jamuna, Yamuna bazen de Jawna gibi farklı şekillerde yazılan nehirdir.

³⁴ Rahimov Laziz Abduazizovic, "Din-Panah the City of Humayun", *European Scholar Journal*, C. 2/10, Las Palmas 2021, s. 52-54.

³⁵ Khawandmir, *age*, s. 110-111.

³⁶ Muhammed Kâsım Hindûşâh b. Gulâm Alî el-Esterâbâdî adıyla bilinen İran kökenli Hindistanlı bir tarihçidir. Gülşen-i İbrâhîmî veya Tarih-i Firişte adıyla kaleme aldığı Hindistan tarihini anlattığı eserleriyle meşhurdur.

HÂNDMİR'İN ESERİ KÂNÛN-İ HÜMÂYÛNÎ'DE BÂBÜRLÜ HÜKÜMDARI HÜMÂYÛN DÖNEMİNE DAİR BİLGİLER

Merkür gezegeni için olmuş, yazar ve edipler ile âlimler bugünde bir araya gelmişlerdir. Bu şekilde 7 renk her meclis için süslenme aracı olarak kullanılmıştır. Mecliste hangi renk kullanılıyorsa gelenler o renkte elbise giymişlerdir. Padişah her toplantıya katılmış ve katılımcılarla konuşarak onları yüceltmıştır.³⁷ Ayrıca Hümâyûn renk seçiminde Hz. Muhammed'in kullandığı renkleri esas almıştır.³⁸

Hümâyûn, Ab-ı Cun denilen ırmakta marangozlara, dört gemiden oluşan bir eğlence mekânı yaptırmıştır. İki kattan oluşturulan gemiler birbirine bağlanmıştır, bu şekilde gemilerin arasında sekizgen havuzlar oluşmuştur. Birbirine bakan gemilerin çatı kısımları ise değerli kumaşlarla süslenmiştir.³⁹ Bu çatılardan birinde Hümâyûn, diğerlerinde ise ümera oturmuştur. Bu sırada eğlenceler düzenlenmiştir. Gemi tayfası gemileri nehirde yüzdürmekle görevlendirilmiştir. Bu sırada eşi benzeri olmayan mükellef sofralar da kurulmuştur. Hümâyûn, bu eğlence vakti, Tavy adı verilen bir tören gerçekleştirmiştir. Bu tören dolayısıyla da birkaç gün gemide kalınmıştır. Son üç günde padişaha hediyeler verilmiştir. Padişah ise kullarına (Ehl-i Devlet, Ehl-i Saadet, Ehl-i Murad) görev bahşetmiştir. Hümâyûn icat ettiği ünvanları da Arap ve Türk⁴⁰ emirlere vermiştir.⁴¹

Handmîr'in eserinde Hümâyûn döneminin ihtişamını göstermek için sadece yukarıda bahsedilen gemiler kaydedilmemiştir. Birkaç büyük geminin yapıldığı, bunların iki tarafında her sınıftan meslek erbablarının olduğu dükkânlarda alışveriş yapıldığı ve bu gemilerin birleşmesi sonucu ortada bir meydanın oluşturulduğu kayda geçirilmiştir. 1532 veya 1533 yılında Hümâyûn ve devlet adamlarının bu gemilerle Delhi'den Agra'ya gittiği kaydedilmiştir. Gemilerde bahçeler dahi yapılmıştır.⁴²

Hümâyûn gemileri kullanarak köprü de yapılmasını sağlamıştır. Gemiler yan yana gelerek zincirlerle sabitlenmiş, ihtiyaç halinde aşağıdan tahtalar çivilerle birleştirilerek köprü oluşturulmuştur. Savaş dönemlerinde, nehir açısından zengin olan Hindistan'da bu çok işe yaramıştır. Piyade, atlı hatta develer dahi bu şekilde karşı kıyıya geçirilebilmişlerdir. Hümâyûn'un dikkat çeken icatlarından biri de yüzen saraylar inşa ettirmesidir. Üç katlı olan bu saray için genişleyen ve daralan bir merdiven icat edilmiştir. Birkaç renge boyanan sarayın kubbesi altın renginde güneş gibi parlamıştır. Yedi renkli perdeleri Rum'dan, Freng'den getirilen kumaşlardan yapılmıştır. Otağ, yani büyük çadırlardan oluşan taşınabilir iki eğlence mekânı da yapılmıştır. Birincisinde on iki burçtan esinlenilmiş, diğerinde ise yıldızlardan ilham alınıp yaptırılmıştır. Bu iki çadır da hareketlidir. Bahsi geçen eğlence mekânları üst üste konulmuş birkaç tahtanın tepesine inşa edilmişlerdir. Pencereleri de müşebbek, yani oymalı tahtalardan yapılmıştır.⁴³

Hümâyûn, *izzet tacı* adını verdiği bir tür sarık da icat etmiştir. Bu tacı önemseydiği, Mısır Halifesi'ne denk olduğunu belirtmesinden anlaşılmaktadır. İki tarafı yumru olan sarık yedi sayısına (Farsça olarak yazılan yedi sayısı) benzemektedir. Kumaş olarak Freng kadifesi, sırmalı atlas, ürmek⁴⁴ (bir tür yünlü kıyafet), yün, yedi renkli taç kumaşı gibi değerli kumaşlardan hazırlanmıştır. Ebced hesabına göre ayın (ع) harfi 70 sayısını, ze (ز) harfi ise 7 sayısını temsil etmektedir. Bu iki harf birleşince "عز"⁴⁵ yani izzet tacı olarak adlandırılmıştır.⁴⁶

7 sayısının Türk kültüründe özel bir yere sahip olması Hümâyûn'u bu sarık tarzını anlamlandırmaya itmiş olmalıdır. Türk kültüründe yedi sayısı kutsal görülmüş ve yaşamın her alanında etkisi kabul edilmiştir. Örneğin Büyük Ayı Burcu'nun yedi yıldızı, yedi kurtu temsil etmektedir.⁴⁷ Altay Türklerinin *efsanelerinde yedi başlı dev* temsili vardır ki inanışlarına göre ay tutulmasına bu dev sebep olmaktadır.⁴⁸ Yine efsanelere göre Büyük Tanrı Bay Ülgen'in göğün yedinci katında oturduğunu kabul etmişlerdir.⁴⁹ Ayrıca Manas Destan'ında da yedi sayısı karşımıza çıkmaktadır.⁵⁰ Bununla birlikte yedi sayısının kutsiyeti, Sümerler ve Mısır gibi eski medeniyetler tarafından da kabul görmüştür. İslâm dininde bu sayı farklı şekillerde farklı anlamlarda kullanılmıştır.⁵¹

Hümâyûn Padişah'a tek renk izzet tacı dikilirken; yüksek ve daha küçük rütbede görev yapan devlet erkânı, yukarıda bahsedilen *yedi renk tacın* renginden bir renk ve bunların dışında başka bir renk seçerek yapılan izzet

³⁷ Muhammad Qasim Firishta, *Tarikh-i Firishtha*, çev. Abdulhayy Khwaja, Al-mizan Nashiran wa Tajran Kutub, C. 2, Lahore 2008, s. 450.

³⁸ Lal, *age*, s. 92.

³⁹ Khawandmir, *age*, s. 51-52.

⁴⁰ Burada dikkat çeken nokta Handmîr'in eserinde *Türk* ifadesinin geçmesidir. Hümâyûn'un hâlâ Timur soyuna olan bağlılığını ortaya koyması açısından bu ifade önemli görünmektedir. Buna ek olarak bazı ifadelerin Handmîr'in Farsça yazılmış eserinde Türkçe olarak kaleme alınması da dikkat çekicidir. Bkz. Khawandmir, *age*, s. 49, 59, 70, 75, 88.

⁴¹ Khawandmir, *age*, s. 57-59.

⁴² Khawandmir, *age*, s. 89-90.

⁴³ Khawandmir, *age*, s. 61-69.

⁴⁴ Eserde, Türkçe olduğu dipnotta belirtilen bu kelimenin anlamına ulaşamadık.

⁴⁵ Arapça kökenli olan bu kelime Farsça'da da kullanılmaktadır. *Değer, yücelik* gibi anlamlara gelmektedir.

⁴⁶ Khawandmir, *age*, s. 71.

⁴⁷ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. 48.

⁴⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. 178.

⁴⁹ Ögel, *age*, C. 2, s. 161; Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kocabalı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 196.

⁵⁰ Ümmühan Yücel, *Türk Halk İnanışlarında Sayılar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2011, s. 59.

⁵¹ Lazzat Torebekkyzy, "Türk Halk Kültüründe ve Edebiyatı'nda Yedi Sayısı", *Türk Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, S. 1/8, Bartın 2021, s. 83.

taçlarını takmışlardır. Hümâyûn, adına *Olbakça* dediği, önu açık ve ekseriyetle cübbenin üstüne giyilen bir giysiyi de icat etmiştir. Dönemin kaynakları Hümâyûn'un bir kere giydiği kıyafeti bir daha giymediğini kaydetmişlerdir.⁵² Fakat ileride yaşayacakları onun başkasının kullanılmış elbisesini giymeye razı olacak kadar zor bir duruma düşmesine sebep olacaktır.⁵³

Hümâyûn, günleri gezegenlerle eşleştirmiştir. Cumartesi günleri Satürn'e aitti. Müneccimlere göre Satürn'ün rengi siyahtı ve o yüzden de Padişah o gün siyah giyerdi. Siyahların içinde güneş gibi parlar, düşmana korku salardı. Eserin bu kısmında Abbasî Halifesi Ebu Müslim'in ölümüne kadar siyah giydiği ve halkına da bunu tavsiye ettiği, kendilerine *Siyah Camegan* dedikleri de aktarılmıştır. Hz. Muhammed'in Mekke fethine giderken siyah sarık taktığı da eklenmiştir. Pazar günü güneşle bağdaştırılmıştır. Hümâyûn burada Güneş'e benzetilmektedir. Pazartesi günü Ay'a aittir. Eğer ayın şekli tamay ise Hümâyûn beyaz giymeyi tercih etmiştir. Cennetin rengi olan yeşili mutlaka kullanmıştır. Salı günü Mars'a aittir. Kan içici olarak adlandırılan Mars'ın rengi kırmızıdır. Padişah kırmızı elbiseleriyle tahta oturmuş, şer ehlini kendi yöntemleriyle cezalandırmış, iyilik ehline de iyilikle yaklaşmıştır. Çarşamba uyumlu bir gün olarak adlandırılmıştır. O gün lacivert giyinen Padişah bazen de alaca rengini tercih etmiştir. Perşembe günü Jüpiter ile eşleştirilmiştir. Bugünün rengi nohut (ten rengi türevi) rengindedir. Hümâyûn, Saadet Ehli ile güzel sohbetler etmeyi adet edinmiştir. Cuma günü Venüs ile eşleştirilmiştir. O gün yeşil veya beyaz rengi tercih etmiştir.⁵⁴

Hümâyûn'un yaptırdığı üç önemli saray vardır ki bunlardan Tılsım Evi olarak anılanı, kız kardeşi Gülbeden Begüm'ün eserinde, Hindal'in düğün töreninin⁵⁵ yapıldığı saray olarak da aktarılmıştır.⁵⁶ Tılsım Sarayı, Hümâyûn için oldukça önemlidir. Bu özel mekândan Hândmîr uzun uzadıya bahsetmiş, Gülbeden de eserinde ayrıntılarıyla bu sarayı anlatmıştır. Üç farklı binadan oluşan Tılsım Evi, havuzu olan ve bu havuzdan diğer binalara geçilebilen bir yapıya sahiptir. Agra'da Ab-ı Cun Nehri'nin kenarında inşa edilmiştir. Bunun dışında Hindistan'ın ünlü Gvalyor şehrinde yaptırdığı, katlı taş saray da ana kaynaktan oldukça görkemli bir biçimde kendine yer bulmuştur. Dinpenah şehri ayrıntılarıyla Hândmîr tarafından kaleme alınmıştır.⁵⁷

Hümâyûn halkın da katıldığı eğlenceler düzenlemiştir. Bu eğlencelerde çeşitli oyunlarda oynanmıştır ki bunlardan biri de kura çekilerek oynanan oyundur. Bu oyunda daire şeklinde hazırlanmış sergiye oturulur, birbiriyle küs olanlarda dâhil herkes aynı mecliste bulunarak eğlenir, keder ve tasalarını unutularmış. Bu oyunda ayrıca gezegenler ve renkler de kullanılmıştır.⁵⁸ Hümâyûn'un icatları arasında en faydalı olanlarından biri de hiç şüphesiz İran'ın meşhur mina sanatının kullanıldığı sürâhilere koydurduğu ilaçlı sıvılardır. Coğrafya açısından sineği ve tozu bol olan Hindistan'da yapmış olduğu bu sıvılar, uçan ve havada asılı duran nesnelere hızla içine çekerek halkın yaşamını rahatça sürdürmesine imkân sağlamıştır. Bunun dışında uğurlu vakitlerde ya da hesaplaması yapılmış uğursuz zamanlarda davul çalınmıştır. Güneş doğmadan önceki zaman *Saadet zamamı*, güneşin doğduğu an *Devlet zamamı* olarak kabul edilmiş ve devlet işlerine bu zamanda başlanmıştır. *Murad zamamı* ise akşam vakti olarak adlandırılmıştır.⁵⁹

Her ayın ilk ve on dördüncü gecesi güneş ve ayı karşılamak için davul çalınmıştır. Davul, Hümâyûn'un sarayında sadece eğlence için kullanılan bir alet olmamıştır. Eğer bir kişi başka bir kişiyle sorun yaşıyorsa Hümâyûn'un sarayına gelir ve davula bir kez vururdu. Eğer haklarına dair bir olumsuzluk yaşıyorsa iki kere, gasp ya da hırsızlıktan mustarip ise üç defa davula vurarak durumunu açıklardı. Bu davulun adı *tabl-i adl* yani *adalet davuluydu*.⁶⁰

Hümâyûn'un Türkistan adetlerinden vazgeçmediği düzenlediği ok atma ve ata binme yarışlarında kendini göstermektedir. Atların bakımı ile ahırlarla ilgilenen beylerine oldukça önem verdiği de dikkat çekmektedir.⁶¹

SONUÇ

Hândmîr'in eseri incelendiğinde, Hümâyûn hakkında verdiği bilgilerin daha ziyade kültürel hayatla ilgili olduğunu görürüz. Babası Bâbü'r'ün sade hayatının tersine ihtişamlı bir hayat sürmüştür. Eser, Hümâyûn'un ilk hükümdarlık dönemine dair bilgileri içerisinde barındırmakta ve bu açıdan da önemli bir boşluğu

⁵² Khawandmir, *age*, s. 70-73.

⁵³ 1555 yılında Hümâyûn, kardeşi Kamran Mirza ile Kıpçak Geçidi'nde savaşırken başından yaralanmıştır. Bu sırada oldukça zor günler yaşayan Hümâyûn'un yanında sadece 11 adamı kalmıştır. O sırada bir kadının verdiği ve erkeklerin giymediği türden bir elbiseyi giymek zorunda kalmıştır. Yine aynı dönemde yaralanması sonucu kirlenen elbisesinden rahatsız olan Hümâyûn, beylerinden birinin kullanılmış bir kıyafetini giymek zorunda kalmıştır. Bkz. JouharAftabji, *Tezkire'tül Vakıat Hümâyûnname*, çev. Ahmaduddin Ahmad Biy, Karavan Adab, Karachi 1951.

⁵⁴ Khawandmir, *age*, s. 73-75.

⁵⁵ Hândmîr, Hindal'in düğününü eserinde kaydederken Türkçe *toy* kelimesini kullanmıştır. Ayrıca Sahipkiran ünvanı da Hindal'in soyuna atıfla eserde yer bulmuştur. Khawandmir, *age*, s. 88.

⁵⁶ Gülbeden, *age*, s. 145.

⁵⁷ Khawandmir, *age*, s. 75,78-79, 82.

⁵⁸ Khawandmir, *age*, s. 112.

⁵⁹ Khawandmir, *age*, s. 112-113.

⁶⁰ Khawandmir, *age*, s. 114.

⁶¹ Khawandmir, *age*, s. 92.

HÂNDMİR'İN ESERİ KÂNÛN-İ HÜMÂYÛNÎ'DE BÂBÜRLÜ HÜKÜMDARI HÜMÂYÛN DÖNEMİNE DAİR BİLGİLER

doldurmaktadır. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Hümâyûn'un saray tarihçisi Hândmîr'e kendi tarihini yazma emrini vermesi, Hândmîr'in elinden tarafsız bir gözle yazma olanağını almıştır. O yüzden de eseri değerlendirirken bunun göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Hümâyûn'un Hindistan'ın gösterişli adetlerinden son derece etkilenmiş olduğu açıktır. Mütevazı bir yaşamı tercih eden babası Bâbü'r'ün aksine ihtişamı ve rahat bir yaşam biçimini seçmiştir. Bu dönemde nücum ilmiyle de ilgilenerek saraydaki asillere ve de halkına bu ilme bağlı kalarak yaklaşması onu tarih bilimi içerisinde farklı kılmaktadır. Bununla birlikte halkıyla bir arada bulunabilmesi ve onların ihtiyaçlarına cevap verebilmesi Hümâyûn'u birçok hükümdardan ayıran önemli bir özelliktir.

KAYNAKÇA

ABDUAZİZOVİÇ, Rahimov Laziz, "Din-Panah the City of Humayun", *European Scholar Journal*, Vol. 2/10, Las Palmas 2021, ss. 52-54.

AHMAD, Khwaja Nizamuddin, *Tabakât-ı Ekberî*, C. 2, çev. Muhammad Eyub Qadri, Urdu Science Board, Lahore 1990.

AKA, İsmail, "Hândmîr", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul 1997, ss. 550-552.

AL- HOSSAİNÎ, Khorshah b. Qubad, *Tarikh-i Qudbî*, Murettab Dr. Syed Mojahid Hussain, Jamia Millia Islamia Nei Dehli, C. 5, Dehli 1965.

BABUR, Gazi Zahîreddin Muhammed, *Baburnâme*, çev. Reşit Rahmeti Arat, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

BANERJÎ, S. K., *Humayun Badshah*, Oxford University Press, Calcutta 1938.

BAYUR, Y. Hikmet, *Hindistan Tarihi*, C. 2, TTK, Ankara 1987.

ÇORUHLU, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000.

FIRISHTA, Muhammad Qasim, *Tarikh-i Firishta*, çev. Abdulhavy Khwaja, Al-mizan Nashiranwa Tajran Kutub, Vol. 2, Lahore 1990.

GÜLBEDEN BEGÜM, *Hümâyunnâme*, çev. Abdürreb Yelgar, TTK, Ankara 1987.

KHWANDMIR, *Qânûn-i-Humâyûnî (also known as Humâyunnâma Persian Text)*, Ed. M. Hidayat Hosain, Royal Asiatic Society of Bengal, Calcutta 1940.

KONUĞÇU, Enver, "Bahadır Şah Gucerâtî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, ss. 456-457.

KONUĞÇU, Enver, "Hümâyûn", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul 1998, ss. 481-483.

LAL, Ruby, *Domesticity and Power in the Early Mughal World*, Cambridge University Press, New York 2005.

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, C. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

SEYDÎ ALİ REİS, *Mir'at'âtü'l Memâlik*, haz. Mehmet Kiremit, TTK, Ankara 1999.

TORBEBEKZYZ, Lazzat, "Türk Halk Kültüründe ve Edebiyatın'da Yedi Sayısı", *Türk Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, S. 1/8, Bartın 2021, ss. 82-91.

YÜCEL, Ümmühan, *Türk Halk İnanışlarında Sayılar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2011.

GTTAD

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

**HÂNDMİR'İN ESERİ KÂNÛN-İ HÛMÂYÛNÎ'DE BÂBÛRLÛ HÛKÛMDARI HÛMÂYÛN
DÖNEMİNE DAİR BİLGİLER**